

ПРОФІЛАКТИКА ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Козубовська І.В.,

*доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Ужгородського національного університету*

Шелевер О.В.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології
Ужгородського національного університету*

PREVENTION OF DEVIATIONS IN THE EARLY CHILDHOOD

Kozubovska I.,

*doctor of pedagogic sciences, professor, head of Department of General
Pedagogic and Pedagogic of Higher School
of Uzhhorod National University,*

Shelever O.

*candidate of pedagogic sciences, associate professor of
the department of psychology
of Uzhhorod National University*

Анотація

У статті розглядаються питання особливостей проведення профілактичної роботи в дошкільному навчальному закладі. Розкрито зміст поняття «профілактика», проаналізовано різні види профілактики, умови її ефективності. Особлива увага звертається на профілактику відхилень у адаптації дошкільника.

Abstract

This article deals with the questions of preventive work with deviant children in the preschool educational institutions. The content of the term prevention is discussed. Different kinds of prevention and the main conditions of its effectiveness are analyzed. Special attention is paid to the problem of adaptation in the early childhood.

Ключові слова: діти, відхилення у поведінці, адаптація, дошкільний навчальний заклад, профілактика.

Keywords: children, deviations, adaptation, preschool educational institutions, prevention.

Сьогодні значна кількість неповнолітніх проявляє відхилення від загальноприйнятих у суспільстві норм поведінки. Така поведінка зазвичай називається девіантною. Найбільш поширеними є девіації в підлітковому віці, проте, вважаємо, що їх профілактику слід розпочинати вже в молодшому шкільному і навіть дошкільному віці, зокрема, доцільною є профілактична робота зі старшими дошкільниками [1].

Слід відзначити, що термін профілактика вживається в багатьох галузях науки. В нашому дослідженні профілактика – це система державних, соціальних, гігієнічних і медичних заходів, спрямована на забезпечення високого рівня психічного і фізичного здоров'я індивідів, попередження відхилень у формуванні особистості. Часто вживається також термін превенція, який в значній мірі тожозначний терміну профілактика.

Згідно «Короткого енциклопедичного словника з соціальної роботи», превенція – це дії з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, коригування тих умов, що сприяють фізичним, емоційним порушенням, виникненню соціально-економічних проблем [2].

Профілактичні заходи можна розподілити на три типи: первинна, вторинна і третинна профілактика.

Первинна профілактика спрямована на збереження і розвиток умов, що сприяють здоров'ю, збереженню життя дітей і на попередження несприятливого впливу на нього факторів соціального й природного середовища. Первинна профілактика є масовою і найбільш ефективною. Вона базується на комплексному системному вивченні впливу умов і факторів соціального і природного середовища на здоров'я й розвиток дитини.

До заходів первинної профілактики належать засоби захисту, які можуть вплинути на несприятливі фактори, або на підвищення стійкості людини до несприятливих факторів.

Завданням вторинної профілактики є якомога раннє виявлення негативних змін у поведінці дитини, що дає можливість попередити їх подальший розвиток. Вторинна, або рання профілактика базується на результатах масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності дітей і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності і життєзабезпечення організму.

Отже, рання профілактика передбачає діяльність по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції. Нижня вікова межа ранньої профілактики відносна, однак, доцільно ранню профілактику відхилень у поведінці розпочинати вже в дитячому віці.

Аналіз практики переконує, що вже в старшому дошкільному віці близько 13-15% дітей відносяться до розряду важковиховуваних, або групи ризику. У цих дітей відсутні навички культурної поведінки (ввічливість, акуратність, ретельність). Для них характерні впертість, забіякуватість, образливість, озлобленість, лінощі, низький рівень пі-

знавальних інтересів. Ці якості, як правило, служать основою для дезадаптації, порушення стосунків з однолітками, педагогами, вихователями [3].

Однак, треба додати, що вік не є основним критерієм у визначенні профілактики як ранньої. Показник необхідності початку профілактичних заходів – характер поведінки, який завдає шкоди суспільству, самій особі, чи інтересам окремих осіб, і в якому проявляються агресивність, грубість, брехливість, лінощі та інші негативні якості, що свідчать про спотворення ціннісних орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів поведінки особистості: свідомості, почуттів, волі, мотивів.

Таким чином, профілактика – це не тільки низка заходів, спрямованих на виявлення й усунення причин і умов правопорушень, але й система заходів виховної роботи по формуванню рис особистості дитини.

Значення профілактики, особливо ранньої, посилюється її гуманністю в системі заходів і засобів виховної роботи по запобіганню антигромадським вчинкам.

Реалізація нерозривного зв'язку і єдності загального виховного процесу з попередженням антигромадських вчинків є специфікою виховного змісту ранньої профілактики, її необхідність визначається навіть незначними відхиленнями у поведінці дітей.

Третинна, або цілеспрямована профілактика правопорушень неповнолітніх – це сукупність заходів, спрямованих на попередження переходу відхилень у поведінці в більш важку стадію.

Третинна профілактика також індивідуальна, вона містить заходи по виявленню і усуненню конкретних недоліків сімейного, шкільного і суспільного виховання, а також цілеспрямовану роботу з тими неповнолітніми, які мають відхилення в поведінці від моральних і правових норм, з окремими групами щодо уникнення несприятливих наслідків їх поведінки.

Отже, профілактика – це частина загального навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи, дошкільних навчальних закладів. Система профілактики в навчальному закладі повинна бути представлена в двох формах: загальною ранньою профілактикою з усіма дітьми і спеціальною профілактикою з тими, у поведінці яких вже є певні відхилення.

Досвід нашої дослідницької роботи дає підставу стверджувати, що профілактика і корекція відхилень у поведінці дітей повинна включати санітарно-просвітницьку, психогігієнічну, психопрофілактичну, організаційно-управлінську роботу.

У санітарно-просвітницькій роботі можна умовно виділити кілька аспектів: соціально-психологічні основи виникнення відхилень у поведінці; правові аспекти наслідків девіантної поведінки; клініко-біологічні наслідки аномальних звичок; лікування і соціальна реабілітація осіб із шкідливими звичками; шляхи і способи утвердження здорового способу життя. Для реалізації цих напрямків залучаються як вихователі, соціальні педагоги, психологи, які працюють в навчальному закладі, так і

інші спеціалісти (юристи, медики, соціальні працівники).

Профілактична санітарно-просвітницька робота здійснюється під час занять, де максимально використовуються можливості програмового матеріалу, а також у спеціальній виховній роботі (спеціальні тематичні бесіди, презентації, перегляд фільмів тощо).

Психогігієнічна і психопрофілактична форми роботи включають: ознайомлення дітей з правилами і нормами гігієни; вивчення особливостей фізичного і психічного розвитку дітей в період їх перебування в дошкільному навчальному закладі; аналіз соціально-культурних умов виховання дітей в конкретному мікросоціальному оточенні і т.п.

Ця робота дозволяє своєчасно виявити групу дітей з підвищеним ризиком формування різних шкідливих звичок і девіацій поведінки.

Разом з тим психопрофілактична робота повинна включати комплекс активних педагогічно-виховних і корекційних заходів.

При розробці психогігієнічних і психопрофілактичних заходів слід враховувати: особливості прояву тієї чи іншої шкідливої звички у дитини, соціально-культурні умови, при яких вона сформувалась; рівень загальної обізнаності дитини про прояви даної звички (девіації), можливості позбутися її; ступінь прояву аномально-особистісних новоутворень, які сформувалися під впливом шкідливих звичок; наявність збережених характеристик пізнавальної і особистісної сфер з метою їх актуалізації для подальшого розвитку.

Ефективність профілактичної роботи в навчальних закладах, в тому числі й дошкільних, залежить від багатьох факторів. Це, зокрема:

- знання персоналом проблеми девіантної поведінки;
- знання особливостей поширення девіантних проявів в дитячому віці;
- розуміння причин відхилень від норми поведінки;
- знання особливостей розвитку особистості кожного вихованця;
- знання особливостей виховання дітей в сім'ї;
- уміння проводити діагностичну роботу;
- уміння робити соціологічний аналіз особливостей девіантної поведінки дітей і її причин;
- уміння складати науково обгрунтований прогноз розвитку поведінкових проявів;
- навички володіння різними методами і формами профілактичної і корекційної роботи;
- гнучкість орієнтації в будь-якій ситуації;
- творчий підхід до вирішення питань профілактики відхилень;
- врахування в роботі інтересів, потреб, бажань дитини;
- уміння будувати відносини з дітьми на основі довір'я, взаєморозуміння, творчого діалогу;
- реалізація в роботі соціально-захисного підходу до дітей;

– уміння працювати в комплексній групі спеціалістів для вирішення проблем профілактики девіантної поведінки;

- організація продуктивного дозвілля дітей;
- забезпечення умов для збереження здоров'я дітей;
- створення умов для успішного всебічного розвитку;
- захист прав дітей.

Ефективність профілактичних заходів може бути забезпечена тільки за умов обов'язкового включення таких складових: спрямованість на руйнування джерел дискомфорту, як в самій дитині, так і у соціальному середовищі й одночасно на створення умов для одержання дітьми необхідного досвіду для вирішення проблем, які виникають; навчання новим навичкам, які допомагають досягти поставлених цілей. Якщо, наприклад, дитина перебуває в несприятливих сімейних умовах, профілактичні заходи, які здійснюються в дошкільному закладі, не будуть ефективними.

Враховуючи результати досліджень учених (М.Рожков, Г.Товканець, В.Оржеховська, Т.Федорченко, М.Фіцула та ін.), можна зробити висновок про те, що у профілактичній роботі з дітьми, які виявляють схильність до девіантної поведінки, доцільно впливати на їх інтелектуальну, мотиваційну, емоційну, вольову, предметно-практичну, екзистенційну сферу, а також сферу саморегуляції.

Так, в інтелектуальній сфері виховна робота з дітьми з девіантною поведінкою спрямовується на здобуття ними знань про моральні цінності: моральні ідеали, принципи, норми поведінки (гуманності, справедливості, чесності, відповідальності, самокритичності). В ціннісно-сміслових утвореннях наявне як моральне значення (зміст) суспільних явищ, так і орієнтири поведінки, які виступають основою моральних оцінок. Завдяки їм коригуються і організуються поведінка і діяльність особистості.

Вплив на мотиваційну сферу полягає у формуванні правомірності і обгрунтованості адекватного ставлення до моральних норм: повага до людей; правильне співвідношення особистих і суспільних інтересів; стремління до ідеалу; правдивість, сенс життя; ставлення до своїх обов'язків; потреба в інших людях.

В емоційній сфері дошкільників слід намагатися формувати характер моральних переживань, зв'язаних з нормами або відхиленнями від норм та ідеалів: жалість, співчуття, довір'я, вдячність, сором і т.п.

У вольовій сфері формуються морально-вольові устремління в реалізації моральних вчинків: сміливості, принциповості, наполегливості у відстоюванні моральних ідеалів. Тут важливим є не тільки те, що особистість ставить перед собою певні цілі, але й те, як вона їх реалізує, на що здатна особистість задля досягнення мети. Прийняття рішення – це не тільки вибір альтернатив на раціональній основі, але і вольове вирішення протиріч, психічна стійкість по відношенню до труднощів. Прояв активності, ініціативності, вимогливості до

себе – це все особливі якості особистості, які формуються на вольовій основі.

Безперечно, у дошкільників вольова сфера ще не сформована, але саме в цьому віці слід звернути особливу увагу на її правильне формування.

В предметно-практичній сфері необхідно розвивати у дітей здатність здійснювати моральні вчинки; уміння оцінювати моральність вчинків; уміння оцінювати поведінку оточуючих з точки зору моральних норм. Особистість обирає той спосіб застосування своїх здібностей, який виражає її готовність до оволодіння певними видами діяльності і їх успішного здійснення. В свою чергу, цей спосіб залежить від сформованості екзистенційної сфери.

В екзистенційній сфері вимагається сформувати свідоме ставлення до своїх дій, стремління до морального самовдосконалення, любов до себе та інших, розуміння моралі, турботу про красу душі і тіла. Відзначимо, що все це робиться з врахуванням вікових особливостей дошкільників.

Ця сфера допомагає людині вступати в певні відносини з іншими людьми, характеризується умінням людини управляти своїми відносинами. Позиції і орієнтації, за допомогою яких індивід вступає у відносини зі світом, визначають суть його екзистенційної сфери. Вона виконує функцію відбору ідей, позицій, ціннісних орієнтацій. Важливими цілями розвитку позитивної Я-концепції і самоповаги є розвиток чуйного ставлення до людей; формування навичок соціальної взаємодії.

Слід підкреслити, що досить часто в поведінці дошкільника проявляються відхилення в адаптації [4]. Не кожна дитина, тим більше, якщо до 3-4 років вона виховувалася вдома, здатна швидко звикнути до нової обстановки дошкільного закладу, вихователів та іншого персоналу, великої кількості дітей, адекватно реагувати на вимоги, які висуваються до неї.

Значної шкоди процесові адаптації іноді завдають самі вихователі, які намагаються виховувати дітей шляхом «об'єктивної» критики їхніх недоліків. Дитина ще не здатна об'єктивно сприймати критичні зауваження через вікові особливості самооцінки. Самооцінка дитини поки що не аналітична, а синтетична. Це скоріше цілісне емоційне ставлення до себе, ніж розумова оцінка окремих своїх якостей. Відтак, коли вихователь висловлює незадоволення певними вчинками, чи рисами дітей, їм здається, що мова йде про їх особистість узагалі, прояв антипатії. А як можна любити заклад, де тебе не люблять? До речі, дуже часто порушення в адаптації дошкільника виникають через різну оцінку його досягнень і особистісних властивостей вдома батьками чи іншими близькими людьми і в дошкільному закладі вихователями та іншими дітьми. Якщо вдома дитину

постійно хвалили (вона дуже гарно малює, співає, танцює, ліпить тощо), а в дошкільному закладі вихователь не висловлює захоплення нею, чи хвалить інших дітей, дитина дезорієнтована. Тому важливим методом запобігання дезадаптації дитини, поряд зі створенням ситуацій успіху, вбачається зняття невтішних оцінок на перших етапах перебування в дошкільному закладі.

З-поміж індивідуальних причин дезадаптації слід виділити надмірну чутливість і підвищену збудливість нервової системи деяких дошкільників.

Підвищена збудливість нервової системи зумовлює спонтанність, імпульсивність поведінки. Причиною такої властивості нервової системи є затримка розвитку процесів гальмування на фоні високої сили збудження нервових процесів. Таким дітям дуже важко дотримуватися правил поведінки, управляти своїми потягами, виконувати вимоги вихователя. Неуважність, дратівливість, неохайність збудливих дітей завдає багато клопоту вихователю. Але оскільки причиною некерованості дітей є не просто їхнє небажання, а органічне невміння стримуватись, то «закликати їх до порядку» майже неможливо.

Для підвищення адаптованості цих дітей до умов дошкільного навчального закладу, необхідно не провокувати, а попереджати їх нервові зриви, агресивні реакції, конфлікти, бійки. Щоб однолітки (звичай старші дошкільники) не дражили такого вихованця, варто піднімати його престиж у групі.

Розвиток саморегуляції занадто збудливої дитини доцільно здійснювати шляхом індивідуальної корекційної роботи засобами психогімнастичних ігор, спрямованих на поступове відпрацювання навичок стримування фізичної, мовленнєвої активності, на тренування уваги й витримки. В такий спосіб можна сформувати в дитини інтерес до спроб самоуправління, переконаність у своїй спроможності утриматися від негативних вчинків [5].

Отже, профілактику девіантної поведінки неповнолітніх слід починати вже в дошкільному віці і забезпечувати виховну роботу з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Список літератури

1. Воспитание трудного ребенка / Под ред. М.И. Рожкова. М.: ВЛАДОС, 2001. 240 с.
2. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. К.: ДЦССМ, 2002. 536с.
3. Олифиренко Л.Я. и др. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска. М.: Академия, 2002. 256 с.
4. Рычкова Н.А. Дезадаптированное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика. М., 2000. 232 с.
5. Костина Л. Игровая терапия с тревожными детьми. Спб.: Речь, 2001. 160 с.